

UDENLANDSKE LÆGER, ENKELTE UDENLANDSKE OG DANSKE EKSPEDITIONSLÆGER PÅ GRØNLAND - DERES BETYDNING

Af læge *S. Andersen* og lægesekretær *G. Senger*

Siden Hans Egedes tid har en række læger født udenfor det nuværende danske kongeriges grænser haft ansættelse på Grønland. En del af disse kom fra Holsten, Sydslesvig, Norge og Island, hvilket fremgår af tabel I.

Nævnte læger kan stort set deles op i to grupper, nemlig læger, som arbejdede på Grønland i tiden mellem Hans Egede og år 1900, og andre, som er rejst derop i tiden efter 1900. I de mellemliggende 60 år har ingen udenlandske læger haft ansættelse på Grønland.

Hvilken betydning har disse læger nu haft for Grønland? Har de på særlig måde udmærket sig? Rent umiddelbart synes dette måske ikke at være tilfældet, men undersøger man sagen nærmere, viser der sig dog alligevel at være visse forhold, hvor nævnte læger har gjort sig gældende noget udover gennemsnittet. Dette gælder bl. a. med hensyn til funktionstidens længde.

I de 180 år fra 1721 til 1900 var ansat ialt 43 læger på Grønland, og de havde gennemsnitlig en funktionstid på 6 år. Tager man de 8 udenlandske læger for sig, havde de en gennemsnitlig funktionstid på 12,2 år. Funktionstiden for de 35 danske læger var i snit 4,4 år. De udenlandske læger arbejdede altså betydeligt længere på Grønland end de danske. Når man betænker, hvor stor betydning lægens mangeårige kendskab til hans patienter og de omgivelser og forhold, de lever under, har, ses det, at de udenlandske læger allerede her igennem har haft en ret stor betydning på Grønland.

Også på forskellig anden vis har disse læger ydet en indsats. Dr. Christoph Bransen, som var tysk kirurg og arbejdede ved menigheden i Ny Herrnhut i Godthåb, samlede mineraler og foretog meteorologiske observationer. Han har skrevet *Mitteilungen* (D. Crantz: *Fortsetzung der Historie von Grönland*).² Han blev senere leder af den nyoprettede herrnhutiske station „Nain“ i Labrador, og her døde han den 15. september 1774, idet hans skib forliste under storm.

Læge Johan Frederik Lerch var den af lægerne, som opholdt sig længst på Grønland, nemlig i 53 år fra 1802 til 1855. Han praktiserede i 37 år. Han blev af datiden betegnet som en stejl og selvrådig herre, og man sagde om ham, at han ikke

passede sin praksis. Hans forhold blev så sent som i 1930 ved et møde i den almindelige danske lægeforening bragt på bane. Daværende medlem af hovedbestyrelsen for den almindelige danske lægeforening, dr. Chr. Kirk, Hadsund,¹ fremførte i en diskussion om fastlønning af danske læger hans forhold som eksempel på det ufor-svarlige i at fastansætte læger, idet disse så stort set kunne gøre, som det passede dem. Muligvis har Johan Lerchs stejle og selvrådige sind bragt ham i konflikt med andre danske på Grønland, hvilket har været medvirkende til, at man var utilfreds med ham. Man har så sikkert i nogen grad overdrevet beskyldningerne mod ham for forsømmelighed i hans embedsførelse, hvorved man håbede at kunne få ham afskediget. Han praktiserede dog i 37 år i Nordgrønland, og han fik også tid til at forfatte og udgive den første lærebog for grønlandske jordemødre, nemlig „Underretning for Grønlandske jordemødre“.¹⁸ Bogen blev trykt i København 1829 og genoptrykt 1867 i 2. udgave. Herefter benyttedes bogen indtil Koppels lærebog for jordemødre tryktes i Godthåb 1904. Ialt var dr. Lerchs lærebog i brug på Grønland i ¾ århundrede.

Den norske kirurg Christian Nicolai Rudolph, som var kolonibestyrer og kirurg i Upernavik, udgav i 1852 en bog om behandling af nyfødte.²⁵ 2. udgave af bogen kom 1870. Hans største indsats bestod nok i, at han påviste tilstedeværelsen af den alvorlige hundesyge blandt hundene i Upernavik distrikt 1859, hvorom han har berettet i „Tidsskrift for Veterinairer“ 1860.²⁶ Dette gav anledning til forhandlinger i „Det veterinaire Sundhedsråd“ 1862 og en senere henvendelse fra Indenrigsministeriet til Sundhedsrådet 1864. Henvendelsen resulterede i, at veterinairelev T. S. Hamann sendtes til Nordgrønland for at undersøge årsagerne til den ondartede hundesygdom. Forhandlingerne herom samt Hamanns rejse til Nordgrønland og undersøgelsesresultaterne er offentliggjort i „Tidsskrift for Veterinairer“ 1866.⁸ Der blev nu givet regler for nedslagtning af syge hunde, erstatning for disse, desinfektion og isolationsforanstaltninger. Disse regler var gældende helt til begyndelsen af 1900-tallet, idet dyrlæge Hjortlund fra 1905 til 1907 foretog sin bekendte undersøgelsesrejse i Nordgrønland, hvorom han har berettet i „Månedsskrift for Dyrlæger“ 1908/1909 og i „Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandsk Handel“ 1907.¹⁰ Dyrlæge Hjortlunds undersøgelser var i høj grad baseret på Rudolphs og Hamanns tidligere undersøgelser og gav anledning til affattelse af et reglement med „Bestemmelser til bekæmpelse af smitsomme hundesygdomme i Nordgrønland“.¹⁹ Disse bestemmelser har stort set været gældende helt til midten af indeværende århundrede, hvor overdyrlæge Wamberg har givet nye bestemmelser.

Claudius Andreas Stephensen, som var født i Berufjord på Øst Island, deltog sammen med den bekendte missionær Kragh i en ekspedition til øen Kingigtorsuaq for at undersøge findestedet for den i 1824 fundne runesten.



Foto: John Møller.

Båden med indenrigsminister Berg er netop lagt til ved den gamle kolonihavn i Godthåb 1908. Indenrigsministeren er i færd med at gå op ad landgangstrappen. Flagene er gået til tops. Bånd med »velkommen« såvel på dansk som grønlandsk sprog ses. Kanonerne har netop saluteret.

En gruppe for sig danner de udenlandske læger, som har beklædt stillinger i Grønland i tiden efter 1960. Tre af disse, Narvestad, Laudon og Kristoffersen, har været distriktslæger. Risso, Mitchell og Anker har vikarieret i vakante lægestillinger. For alle gælder, at de er trådt til i perioder, hvor lægestillinger på Grønland i kortere eller længere tid har været vakante.

En række læger, såvel danske som udenlandske, der enten har rejst i undersøgelsesøjemed eller som ekspeditionslæger på Grønland, har på forskellig vis haft betydning gennem deres arbejde deroppe.

I Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1906²⁰ er anført, at kreditiv er udstedt til læge James Brierley af London til at foretage en anthropologisk undersøgelsesrejse til Nordgrønland. Undersøgelsesresultaterne er offentliggjort i en interessant artikel i „Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland“ 1906.³ Dr. Brierley ydede under rejsen befolkningen lægehjælp. Dette fremgår af skrivelse af 26. november 1906 fra Direktoratet til læge



Indenrigsminister Berg fotograferet ved den sydvendte længe af den nuværende landshovdingebolig sammen med rejseselskabet og danske i Godthåb. I midten ses indenrigsminister Berg siddende uden hovedtøj. Til venstre i forreste række ses dr. Johannes Michael Frisch, som ledsagede indenrigsministeren under hans grønlandsrejse. Dr. Frisch havde 1877-78 været læge i Ivigtut, og dette var formentlig medvirkende til, at han kom til at ledsage indenrigsministeren til Grønland.

James Brierley af London. Skrivelsen er sålydende: „Efter Indstilling fra Inspektoratet for Nordgrønland skal man herved tjenstligt bringe Hr. Doktoren Direktoratets Anerkendelse og bedste Tak for den Beredvillighed, hvormed De under Deres sidste Ophold i Grønland (Under Distriktslægens Fraværelse på Embedsrejse) har ydet Befolkningen ved Ikerasaq og Umanak Lægehjælp.“

I 1930 krydsede den norske læge og videnskabsmand dr. Arne Højgaard sammen med student M. Mehren Indlandsisen på ski fra Jacobshavn til Angmagssalik. Rejsen er beskrevet i bogen „Ajungilaq“ eller Grønland på tvers.¹¹ Dr. Højgaard blev så interesseret i Østgrønland og dets befolkning, at han senere kom tilbage og opholdt sig der fra 1937 til 1938 i Angmagssalik, hvor han arbejdede videnskabeligt samtidig med, at han ydede sygeplejerske Signe Vest hjælp i hendes daglige arbejde. Han foretog bl. a. tuberkuloseundersøgelser af hele befolkningen og fandt 38 tilfælde



*Professor Robert Gessain med frue
i Tiniteqilak på Østkysten februar 1966.*

Foto: Sofie Jørgensen.

af lungetuberkulose, som kom under behandling. Han skrev en hel række interessante publikationer vedrørende fysiologiske og nosologiske forhold blandt østgrønlanderne. Endvidere skrev han bogen „Innenfor Drivisen“ Et år som læge blandt Eskimoer.¹²

Den franske antropolog og læge, professor ved Sorbonne Universitetet Robert Gessain opholdt sig 1934–35 som medlem af Viktors Ekspedition i Angmagssalik, hvor ekspeditionsmedlemmerne lærte at køre hundeslæde og at tale østgrønlandsk. Året efter sejlede de syd om Kap Farvel til Jacobshavn og kom tilbage over Indlandsisen. Under sit ophold i Angmagssalik gennemlyste Robert Gessain 644 personer.⁵ Også på forskellig anden vis ydede professor Gessain sundhedsvæsenet lægelig hjælp. Da han kom tilbage 1965–1966 og 1968 huskede befolkningen ham og hilste ham med alle tegn på glæde velkommen som „franske Nakorsak“. Robert Gessain har skrevet mange antropologiske publikationer om Angmagssaliks befolkning. Sidste publikation er bogen „Angmagssalik. Den påtvungne civilisation“,⁶ hvor Gessain diskuterer, hvorvidt det er rigtigt og klogt i løbet af den korte tid at forsøge at modernisere livsforhold og levebetingelser for Grønlands eskimoer.



Foto: Ellisgaard.

Kredslæge Jens Jensen fotograferet på Zackenberg også under een af bjergbestigningsekspeditionerne til Grønland. Jens Jensens kommentar til dette billede er: »Håret rejser sig på mit hovede, da jeg kigger ned ad nordsiden af Zackenberg.«

Under 2. verdenskrig oprettede den amerikanske forsvarsmagt en række støttepunkter på Grønland. Derfra er de amerikanske myndigheder ofte kommet syge grønlændere til hjælp.⁷

I Angmagssalikdistriktet anlagdes en amerikansk flyveplads ved Ikatek i Angmagssalikfjorden. Her blev patienter fra Serniligaq og Kungmiut ofte indlagt på lazarettet og behandlet. Under en svær influenzaepidemi i 1944 uddelte amerikanerne sulfapræparater til hele befolkningen derovre. Ved Angmagssalik by var i ca. 2 år stationeret amerikanske sanitetssoldater, og herfra blev ofte ydet lægehjælp til Angmagssalik. Fra Thule, Søndre Strømfjord og Narssarssuaq har amerikanerne ofte ydet lægehjælp til befolkningen og på forskellig anden vis støttet det grønlandske sundhedsvæsen, ikke mindst ved hjælp under evakuering af patienter, hvad enten det er foregået med skibe, med Catalinafly eller med helikopter.

Også danske ekspeditionsleger har ydet indsats på forskellig vis deroppe. Dr. Morten Hastrup, som var født på Hjortshøjlund 1855 og døde i Ålborg 1895, var læge og observatør ved den meteorologiske ekspedition til Godthåb 1882–83. Han



Foto: Max Märtner.

En helikopter med amerikansk militærlæge ombord fra Sønderstrøm er marts 1964 landet i Angmagssalik for at hente et barn, som var blevet skambidt af hunde ved Orssusiarssuak ved Isordoq, 90 km syd for Angmagssalik.

forblev på Grønland efter ekspeditionens hjemrejse og blev distriktslæge i Jacobshavn. Han skrev og udgav „Hastrups Lægebog 1884. Vejledning til rigtig Anvendelse af de Lægemedler, der findes ved Colonierne i Nordgrønland“, 1. udgave ved Morten Hastrup 1884 og 2. udgave ved A. Hørring 1905.⁹

Alfred Bertelsen født 5.3.1877 i Roskilde var som nybagt kandidat med „Den litterære Grønlandsekspedition“. Han påbegyndte allerede da sine omfattende undersøgelser. Han forblev på Grønland og virkede stort set resten af sit liv i det grønlandske sundhedsvæsens tjeneste, først som distriktslæge, senere som kredslæge både i Syd- og Nordgrønland og sidst som lægekonsulent i Grønlands styrelse. Han har skrevet talrige publikationer og flere bøger af fagligt indhold vedrørende Grønlands sundhedsvæsen. Han afsluttede sit arbejde med det store værk „Grønlandsk Medicinsk og Nosografisk Statistik“ i 4 bind udkommet i Meddelelser om Grønland fra 1935–1943.⁴

Læge Henrik Deichmann født i Fåborg 25.1.1871 var i 1891–92 medlem af Ryders ekspedition til Østgrønland^{23, 27} og igen som medlem af Carlsbergfondets ekspe-



Foto: Ib Dam.

Tidligere kredslæge i Glostrup, Jens Jensen, fotograferet under een af de mange bjergbestignings ekspeditioner, som han har deltaget i til Grønland. Jens Jensens kommentar til billedet er: »Jeg bærer kul, det er jeg altid blevet brugt til.«

dition til Østgrønland 1898–1900 under ledelse af G. Amdrup.²² Han kom tilbage og virkede i 10 år som distriktslæge forskellige steder både i Syd- og Nordgrønland.

I 1907 ledsagede dr. Frisch fra Århus indenrigsminister S. Berg²¹ på dennes ekspeditionsrejse til Grønland. Rejsen foregik med S/S Hans Egede på dennes 2. rejse dette år. Dr. Frisch ydede under rejsen langs Grønlands vestkyst lægehjælp til befolkningen i byerne og på bopladserne.

Tidligere kredslæge i Glostrup Jens Jensen har ofte under sine mange rejser til Østgrønland som medlem af bjergbestignings ekspeditioner ydet lægehjælp til grønlanderne. I Scoresbysund foretog han i 1951 trikinoseundersøgelser¹³ og i 1952 tuberkuloseundersøgelser.¹⁴

Resume:

Udenlandske læger samt visse såvel danske som udenlandske ekspeditions læger og deres virke på Grønland er omtalt.

Tabel I.

Oversigt over udenlandske læger på Grønland.^{15, 16, 17, 18}

Christoph Brasen, tysk kirurg. Læge ved Ny Herrnhut, Godthåb, 1767–68. Ledede fra 1771 Missionsstationen Nain, Labrador. Døde ved forlis der 15. september 1774.

Theodor Christian Eulner, født 31.7.1765 i Trendelburg, Hessen. Død 8.3.1801 i Godhavn. Læge i Nordgrønland fra 1793.

Johan Frederik Lerch, født 2.2.1780 i Rendsborg, død 1.5.1855 i Claushavn. 1802 kirurg i Godhavn og 1827 i Claushavn. Blev afskediget 1839.

Claudius Andreas Stephensen, født 6.3.1801 i Berufjord, død 26.12.1829 i Upernavik. Ansat ved handelen 1821 i Godhavn, 1827 Ritenbenk, 1828 Godhavn, 1829 Upernavik. Blev før udrejsen undervist i lægekunst, og han førte sygejournaler.

Friedrich Peter Aemil Bloch, født 4.6.1801 i Glückstadt, død 20.4.1877 i Kolding. Distriktslæge 1839 i Godthåb, afskediget 1846.

Christian Nicolai Rudolph, født 9.2.1811 i Kongsvinger, død 13.8.1882 i København. Distriktslæge Jacobshavn 1839–54. 1856 Egedesminde og 1858 Upernavik. Afskediget 1874.

Anthøn Peter Christian Tegner, født 16.9.1830 i Trondhjem, død 24.12.1883 i København. Godhavn 1839, Egedesminde og Christianshåb 1860, Umanak 1861, Julianehåb 1863. Afskediget 1865.

Christian Frederik Vilhelm Stender, født 5.12.1831 i Schönberg ved Kiel, død 1880 i Barmstadt i Holsten. Distriktslæge Godthåb 1860–1866.

Ulf Th. Narvestad, født 14.7.1926 i Eidanger, Telemark, Norge. Assisterende læge Julianehåb 1966–67. Fungerende distriktslæge Thule 1967–68. Lægevikar Upernavik 1969. Assisterende læge Angmagssalik fra 1970.

Anders Laudon, født 8.5.1931 i Malmø, Sverige. Distriktslæge Upernavik 1966–68.

Kaare Kristoffersen, født 31.10.1937 i Andenæs, Nordnorge. Assisterende læge Nanortalik 1967–68. Distriktslæge Qutdligssat 1968–70. Distriktslæge Godhavn 1970.

Manfredo Risso, født i Italien. Vikar for assisterende læge i Holsteinsborg marts–juni 1968.

John Mitchell, født 10.9.1936 i London. Vikar for assisterende læge Angmagssalik januar–juli 1969.

Søren Johan Anker, født 30.7.1941 i Langesund, Sydnorge. Vikar for assisterende læge Godthåb januar–marts 1970.

Litteraturliste:

1. Anonymous: Ugeskrift for Læger 1930:92(48):1146.
2. Brasen, C.: Mitteilungen. (D. Crantz: Fortsetzung der Historie von Grönland 1770:334).

3. Brierley, J., Parsson, F. G.: Notes on a Collection of ancient Eskimo Skulls. Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 1906:XXXVI:104-106.
4. Bertelsen, A.: Grønlandsk-medicinsk statistik og nosografi. Meddelelser om Grønland 1935:117(1): 1-80. 1937:117(2):1-237. 1940:117(3):1-233. 1943:117(4):1-244.
5. Gessain, R.: Contribution a L'Anthropologie des Eskimo d'Angmagssaliq. Meddelelser om Grønland 1960:161(4):1-167.
6. Gessain, R.: Angmagssaliq - den påtvungne civilisation. Rhodos 1970, København.
7. Grønlandsposten: De amerikanske militærmyndigheder kommer syge grønlandere til hjælp. Grønlandsposten 1952:2:36.
8. Hamann, T. S.: Uddrag af forhandlingerne om den i Nordgrønland herskende hundesyge samt beretningerne om samme. Tidsskrift for Veterinairer 1866:14:1-30.
9. Hastrup, M.: Vejledning til rigtig anvendelse af de lægemidler, der findes ved Colonierne i Nord-Grønland. 1. udgave 1884. 2. udgave 1905 ved A. Hørring. A. Rosenbergs Bogtrykkeri, København 1905.
10. Hjortlund, S. R.: De smitsomme hundesygdomme i Grønland. Månedsskrift for Dyr læger 1908/1909: 26-28, 164-174, 178-183, 193-210, 225-258. København. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1907:4:53-78,
11. Højgaard, A., Mehren, M.: »Ajungilaq« eller Grønland på tvers. Gyldendals Norske Forlag, Oslo 1931.
12. Højgaard, A.: »Innenfor Drivisen«. Et år som læge blandt eskimoer. Gyldendals Norske Forlag, Oslo 1937, 187 sider.
13. Jensen, J.: Trikinundersøgelse i Scoresbysund. Beretninger vedrørende Grønland 1951:1:20-21.
14. Jensen, J.: Tuberkuloseundersøgelser og Calmettevaccinationer i Scoresbysund. Beretninger vedrørende Grønland 1952:1:18-19.
15. Landslægen i Grønland: Landslægens Årsberetning. Beretninger vedrørende Grønland 1966:4 og 1967:4.
16. Landslægen i Grønland: Landslægens Årsberetning 1968, Godthåb 1968.
17. Landslægen i Grønland: SHV-orientering. Landslægeembedet, Godthåb 1968-70.
18. Lerch, J.: »Underretning for grønlandske Jordemødre«. København 1829. 2. udgave København 1867.
19. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel: Bestemmelser til bekæmpelse af de smitsomme hundesygdomme i Nordgrønland. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1907:4:79-81.
20. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel: Kreditiv udfærdiget 25. april 1906 for James Brierley på hans forestående rejse til Grønland. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1906:2:218.
21. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel: Indenrigsminister S. Berg på inspektionsrejse til Grønland. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1907:III:27.
22. Meddelelser om Grønland: Carlsbergfondets Ekspedition til Østgrønland 1898-1900. Meddelelser om Grønland 1902:27, 1. del. 1909:28, 2. del. 1909:29, 3. del. 1911:30, 4. del.
23. Meddelelser om Grønland: Beretninger om Den Østgrønlandske Ekspedition 1891-92. Meddelelser om Grønland 1895:17, 347 sider, 1896:18, 513 sider, 1896:19, 276 sider.
24. Ostermann, H.: Biografiske oplysninger. Meddelelser om Grønland 1921:61 (II).
25. Rudolph, C.: »Behandling af nyfødte«. Anner'lab innergorsimasub parinek arneranik. 1. udgave 1852, 2. udgave 1870.
26. Rudolph, C.: Meddelelse om Hundegalskab i den Grønlandske Colonie Upernavik. Tidsskrift for Veterinairer 1860:7-8:272-276. København 1860.
27. Ryder, L.: Den Østgrønlandske Ekspedition 1891-92. Geografisk Tidsskrift, 1893-94:12:3-7, København 1893.

For personlige oplysninger takkes:

Dr. Ulf Narvestad, Angmagssalik, dr. Anders Laudan, Vänersberg, Sverige, dr. Søren-Johan Anker, Fåborg, dr. Erik Olesen, Angmagssalik, lægesekretær Gunver Jensen, Sukkertoppen, dr. Kaare Kristoffersen, Godhavn.